

JE LI MARULIĆ IZOSTAVIO EPIZODU S PALUŠOM?

Branimir Glavičić

Na zamolbu rođaka i člana svoga humanističkog kruga u Splitu Dmina Papalića Marulić je god. 1510. preveo na latinski, pod naslovom *Regum Dalmatiae et Croatiae gesta*, jednu staru hrvatsku kroniku koju je taj nedavno našao u ondašnjoj Krajini, tj. Makarskom primorju, a sadržajno čini dio glasovita *Ljetopisa Popa Dukljanina*. Prijevod je po tadašnjem običaju izrađen slobodno, toliko slobodno da bismo ga danas mogli prije nazvati parafrazom negoli prijevodom. Prevoditelj, međutim, na samom kraju napominje da je prevodio brižljivo i vjerno poštujući misao predloška, dok je iz obzira prema čitatelju — da ga ne bi opterećivao — izostavio neke riječi koje su mu se činile suvišnima.¹

Kad usporedimo prijevod s predloškom, možemo se složiti s Marulićem kako ništa bitno nije izostavljao, uz napomenu da je mnogo toga ne samo kratio nego i prestilizirao, pa i dodavao; među ostalim moralnodidaktičke vlastite misli, jer se i prihvatio toga posla, kako izrijekom veli u predgovoru — posvetnom pismu spomenutom Papaliću, smatrajući tu kroniku poticajnim štivom u moralnom pogledu.

Pa ipak, jedno nam mjesto pobuđuje sumnju u vjerodostojnost Marulićeve izjave. Naime, u odlomku gdje se govori o Tihomilu, pouzdaniku ugarskoga kneza Budislava, tekst Marulićeva prijevoda, kako ga donosi Šišić,² glasi ovako: *Per idem enim tempus erat in Pannoniae partibus vir quidam nomine Techomilus, presbyteri filius, magister custosque armentorum principis Udislavi inter Pannonones nobilissimi, cui inprimis charus fuit. Nam cum ipse Udislavus mirum in modum*

¹ ...*diligenter fideliterque in Latinum transposui, nihil de sententia dimittens, licet aliqua de verbis, quae superflua videbantur, mutilans, ne lectori oneri essem.*

² F. Šišić, *Letopis Popa Dukljanina*, Beograd — Zagreb, 1928, str. 408-409.

*ventionibus deditus esset, semper in his exercendis Techomili opera usus est. Hic enim inter hostium globos leonis instar discurrens et exiliens, fundebat fugabatque adversarios, nunc hunc nunc illum irrequieta ensis ratione reddens (sic!), alios saucians, alios protinus interimens; plurimis denique in fugam conversis, ipsum consecutus principem, inflicto vulnere, ex equo in terram deturbat ruentique imminens caput abscindit, abscissumque regi iam victori offert... Seislavus igitur victoria potitus, cum suis laetus ac triumphans rediit...*³

Odlomak dakle ne sadržava epizodu s Palušom što je nalazimo u Dukljaninovu tekstu:⁴

*Eo tempore erat quidam adolescens nomine Tyc[h]omil in partibus Sraga, filius cuiusdam presbyteri de vico Babici pascebatque greges ovium cuiusdam principis, cui nomen Budislavus [erat]. Et quia Tyc[h]omil fortis erat viribus et robustus venator atque valde levis ad currendum, quandocumque princeps exhibat venatum, ducebat eum secum. Quadam vero die, dum iret venatum, Tyc[h]omil nolens, sed casu percutiens virga quam manibus gestabat unam canem nomine Palusia, [et] interfecit eam. Unde nimio terrore perterritus, eo quod princeps eam valde diligebat, fugam petiit et venit ad Ciaslavum, a quo statim susceptus est.*⁵

V. Mošin⁶ prevodi ovako: *U to doba bijaše u kraju Sraga neki mladić po imenu Tihomil, sin nekog svećenika iz sela Babike, koji je pasao stado ovaca nekog kneza Budislava. I budući da je Tihomil bio po prirodi hrabar i snažan lovac i vrlo brz u trčanju, kadgod bi knez išao u lov, poveo bi njega sa sobom. A jednoga dana, dok bijaše u lovu, Tihomil nehotice, pukim slučajem udari batinom, koju imaše u ruci, jednu kuju zvanu Paluzija i ubije je. Zbog toga se toliko prestraši, jer je knez kuju veoma volio, te pobjegne i dođe k Časlavu, koji ga smjesta primi.*

I hrvatska redakcija donosi epizodu s Palušom:⁷ *I u toj vrijeme biše jedan mladić Tehomil popović i taj pasaše i držaše razlog od ovac nikoga kneza ali hercega na Ugrih. I Tehomil biše vele ljubljen od svoga gospodina, jere biše mnogo jaki u*

³ U mojem prijevodu: *Naime, u isto vrijeme bijaše u ugarskim stranama neki čovjek po imenu Tihomil, svećenikov sin, nadglednik i čuvar stoke kneza Budislava, vrlo glasovita među Ugrima, kojemu je bio osobito drag. Naime, budući da je sam Budislav čudo koliko bio odan lovu, uvijek se, kad bi lovio, koristio Tihomilovom uslugom. Taj se naime poput lava kretao među gomilama neprijatelja i na njih se zalijetao, razbijao i gonio u bijeg protivnike te neumorno vitlajući mačem, sad bi ovog sad onog sjekao, jedne ranjavajući, a druge odmah ubijajući. Kad su se napokon vrlo mnogi okrenuli u bijeg, sustiže samoga kneza i zadavši mu ranu, svali ga s konja na zemlju. I dok se rušio, stojeći nad njim odrubi mu glavu te je potom preda kralju koji je već bio pobjednik... Seislav se dakle, postigavši pobjedu, vrati sa svojima radostan i u slavlju...*

⁴ Š i š i ć, nav. dj., str. 315.

⁵ Istakao B. G.

⁶ *Ljetopis Popa Dukljanina*, Zagreb 1950, str. 64.

⁷ Š i š i ć, nav. dj., nav. mj. i Mošin, nav. dj., nav. mj.

životu i dobar na noge i brz vele. I kada godir ovi gospodin njegov u lov grediše, vazda ktiše, da Tehomil s njim bude. I jedan dan loveći Tehomil udri jednu vižlicu, ka se zoviše »Paluša«, ku ne kteći toličma udriti, zgodi se, da ju udri po glavi u takoj misto, da ju ubi [u] to[m] misti. Cića česa Tehomil pobiže prid strahom, koji imaše od gospodina, zašto rečeni mimo sve ine pse cića dobrote ovuj vižlicu ljubljaše. I pobiže Tehomil ka kralju Seislavu i on ga drago primi.

Šišić se u svom izdanju na izostanak te epizode u Marulića nije osvrnuo, a Mošin⁸ izostavljanje izrijeckom pripisuje Maruliću. No je li doista tako?

Marulićev je prijevod došao do nas u više kasnijih tuđih prijepisa, od kojih je jedan, nazvan Vatikanski,⁹ izradio historičar Ivan Lučić — Ioannes Lucius — koji ga je i tiskom objavio u svojoj knjizi *De regno Dalmatiae et Croatiae*, Amsterdam 1666, str. 304-309. Lučićevim se testom poslužio i Šišić za svoje izdanje tvrdeći da je njegov tekst usporedio s rukopisom u Ambrosiani u Milanu,¹⁰ a i s ostalima, te da je došao do uvjerenja da je najkorektniji i najpouzdaniji. Nažalost, Šišićevo je kolacioniranje, a tako i zaključivanje bilo površno (kao i Lučićevo prepisivanje, o čemu v. dalje) — među ostalim jer nije uopće zamijetio najpotpunije razvijenu, upravo u Marulićevoj obradi, epizodu s Palušom koju sadržava taj najstariji prijepis Marulićeva prijevoda (iz 16-og stoljeća, dok je Lučićev, naravno, iz 17-oga). Epizoda se nalazi na fol. 302r-302v, a glasi ovako:

Per idem tempus erat in Pannoniae partibus uir quidam no(m)i(n)e Treomilis (sic!), presb(yte)ri filius, magister custosq(ue) armentorum principis Vdislavi inter Pannones nobilissimi, cui in primis carus fuit. Nam cum ipse Vdislauus mirum immodum (sic!) uenationibus deditus esset, semper in iis exercendis Teromili (sic!) opera usus est. Nemo [e]n [i]m illum ante ire aut animi uiriumq(ue) robore aut pedum pernecitate poterat. Caeterum Teromilius (sic!) die quodam inter uenandum cum forte odorisequa(m) d(omi)ni canem, quam Plausam (sic!) nominaba(n)t, leui ictu percussisset, ea(m) a se abigendi animo, accidissetq(ue) ut ipsa in quadam minus firma uerticis parte percussa statim expiraret, d(omi)ni iram ueritus effugit. Illam uero p(rae) caeteris uenatricis (sic!) canibus omnibus d(omi)no gratam e(ss)e nouerat, quoniam et narium sagacitate et corporis decore caeteris praestabat.¹¹ Hac igitur de causa Teromilus fugiens transtulit se ad Seislaum regem, ab eodemq(ue) est gratanter susceptus, et inter familiares habitus. Posthaec Vdislauus princeps cum Bosnam erumpens uicos opidaq(ue) (sic!) popularetur agrosq(ue) uastaret, Seislauius cum suis aduersum profectus ad

⁸ *Nav. dj.*, str. 64, bilj. 120.

⁹ *Cod. Vat. Lat.* 7019.

¹⁰ S. 98 superiore, fol. 296-304.

¹¹ Istakao B. G.

*flumen Drinum cum eo conflixit, quo in praelio Teromili egregia p(rae) caeteris opera est usus. Is [e] n [i] m inter hostium globos leonis instar discurrens...*¹²

Da je epizodu s Palušom izostavio koji historičar, ne bismo se možda toliko čudili, jer ona sama po sebi zaista i nije odveć bitna za okolna zbivanja. Ali Marulić je književnik umjetnik, i teško je vjerovati da bi propustio takav tekst koji ga je mogao stvaralački nadahnuti. Istaknimo ovdje, kao prvo, ukrasni pridjev za Palušu *odorisequa* »ona koja slijedi vonj«, inače *hapaks* u njegovu rječniku, što ga je, najvjerojatnije, preuzeo od Vergilijeva komentatora Servija,¹³ a čiji je komentar imao u svojoj biblioteci. K tomu napominje da se Paluša isticala *narium sagacitate* »oštrinom njuha« i *corporis decore* »ljepotom tijela«, a poblizje tumači i Tihomilov čin i razlog Palušina uginuća, tj. da ju je nezgodno udario u glavu, a htio ju je samo odbiti od sebe.

No bez obzira na rečeno, još više začuđuje činjenica da dosadašnji korisnici nisu primijetili eklatantnu nesuvislost u Marulićevu tekstu kako ga je s nepažnjom prenio Lucius. Onom naime rečenicom s *enim* trebalo bi da se tumači ono što je rečeno u prethodnoj rečenici. A u njoj je bilo govora o Tihomilu kao vrsnu lovcu. No u njoj nije riječ o lovcu, nego o ratniku i borcu, koji se k tomu na neobjašnjen način našao na neprijateljskoj strani i u nekoj bitci koja se potom zametnula odrubio glavu svojem gospodaru koji ga je toliko volio! Tako nesmotren nije mogao biti prevoditelj, nego je to rezultat Lučićeva previda. Lučić je, očito, prepisivao brzo i nedovoljno pozorno (napominjem da to nije jedini njegov previd takve vrste, o čemu drugom zgodom), a također nije pregledao što bi prepisao. Jer da je to učinio, morao bi uočiti svoju omašku. Tako je s jednoga *enim* prešao odmah na drugi i uzrokovao toliku zbrku zaveden jednim istim tročlanim izrazom (Techomili) *opera usus est*, koji se javlja na oba, poprilično udaljena mjesta ispred onoga *enim*.

Na koncu spominjem da je događaj s Tihomilom i Palušom sadržan koliko-toliko, bez onih ukrasa i proširenja kojima obiluje rukopis u Ambrosiani, i u jednom prijepisu koji je pronađen tek u novije vrijeme¹⁴ u kojem također nema one

¹² U mojem prijevodu: *U isto vrijeme bijaše u ugarskim stranama neki čovjek po imenu Tihomil, svećenikov sin, nadglednik i čuvar stoke kneza Budislava, vrlo glasovita među Ugrima, kojemu je bio osobito drag. Naime, budući da je sam Budislav čudo koliko bio odan lovu, uvijek se, kad bi lovio, koristio Tihomilovom uslugom. Nitko naime nije mogao njega nadmašiti ni u hrabrosti, ni u jakosti, ni u brzini. Međutim, kad je jednoga dana Tihomil slučajno za vrijeme lova lagano udario gospodarevu kuju tragačicu koju su zvali Paluša, u namjeri da je odbije od sebe, te se dogodilo da je ona odmah uginula jer ju je udario u neki slabiji dio tjemena, pobježe bojeći se gospodareva gnjeva. Znao je pak da je ona gospodaru draža od svih ostalih lovačkih pasa, jer se od ostalih isticala i oštrinom njuha i ljepotom tijela. Iz toga dakle razloga Tihomil pobježe i prijeđe kralju Seislavu. A taj ga isti radosno primi i uvrsti među svoje pouzdanike. Kad je poslije toga knez Budislav provalivši u Bosnu pljačkao sela i gradove i pustošio polja, Seislav sa svojim ljudima krene protiv njega te se s njim sukobi kod rijeke Drine. U tom se boju okoristio Tihomilovom uslugom koji se pokazao izvrsnijim od ostalih. Poput lava se naime kretao među gomilama neprijatelja ...*

¹³ Uz En. 4, 132 *odora canum vis*.

¹⁴ M. K u r e l a c, »Nepoznati rukopis Ljetopisa Popa Dukljanina«, *Historijski zbornik*, Zagreb, 1968-69, str. 651-653.

nesuvislosti iz Lučićeva prijepisa: *Cum itaque una dierum in uenationem iuisset, idem Tecomilus canem principi propter pernicitatem eius charum, nomine Plousam (sic!) percutiens haud data opera recidit timoreque ita percussus fugam capessit et ad Sebislauum uenit, ab eodem autem liberaliter excipitur. Accidit interea ut idem princeps contra Sebislauum bellu(m) moueret, ueniensque in partes Bosne hostili animo ferro flamaque iam depopulat. Cui procedens obuiam Sebislauus in prouintia Drine ad fluentia eiusdem nominis, cum eum contingit expeditisque armis aggreditur. Hic Tecomilus inter hostiu(m) globos...*¹⁵

U zaključku dakle možemo još samo konstatirati sljedeće: prvo, ovim je napisom Marulić oslobođen objede da je u svom prijevodu ispustio nešto što nije; drugo, uspostavljena je sadržajna suvislost u odlomku s Tihomilom; i treće, za nas najvažnije, otrgnut je zaboravu djelić Marulićeva originalnog teksta u kojem je još jednom došao do izražaja njegov pjesnički senzibilitet i dar zapažanja. Prema tomu, cio će odlomak iz Ambrosiane trebati inkorporirati u Lučićev tekst prilikom budućeg izdanja Marulićeva latinskog prijevoda *Hrvatske kronike*.

B r a n i m i r G l a v i č i ć

DID MARULIĆ OMIT THE EPISODE OF PALUŠA?

The *Regum Dalmatiae et Croatiae gesta*, Marulić's Latin translation of the so called *Hrvatska kronika* (the *Croatian Chronicle History*), part of the *Ljetopis Popa Dukljanina* (*Priest Dukljanin's Chronicle*) has come down to us in several second-hand transcripts. Historians have long been accustomed to rely on the one copied by the 17th century historian Ivan Lučić (*Ioannes Lucius*), brought out in his book *De regno Dalmatiae et Croatiae*; it is still considered the most correct and reliable of all. Yet, intrigued by the fact that it omits the episode concerned with the hunter Tihomil (chap. XXIII), which causes considerable inconsistency in narration, the author has decided to challenge the general belief. The result is the surprising discovery that the earliest transcript of Marulić's translation, copied in the 16th century, kept in the Milanese Ambrosiana and up to now rarely utilized by the specialists, contains the complete episode in Marulić's original poetic treatment. His discovery provides evidence that Marulić translated the episode and that it was later omitted, by accident, from Lucius' transcript.

¹⁵ Rukopis u Narodnoj biblioteci Srbije u Beogradu, sign. R-570, fol. 44v-45r.